

วิเคราะห์คุณธรรมและคุณค่าที่ปรากฏในการเทศน์มหาชาติ
Analysis of Virtues and Value That Appear in
Allegory Preacher Mahachat

พระมหามหาวินทร์ ปุริสุตตโม^๑

Phramaha Maghavin Purisuttamo

พระมหาสมบัติ คุณเสโก^{*}

Phramaha Sombuth Kunesako

ชัยวัฒน์ อัตพัฒน์^{*}

Chaiwat Attapat

วีรัตน์ กางทอง^{*}

Viratana Kangthong

เมธา หริมเทพาธิป^{**๒}

Metha Harimatapathip

มนัสวี ศรีนนท์^{***๓}

Manatsawee Srinont

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องวิเคราะห์คุณธรรมและคุณค่าที่ปรากฏในการเทศน์มหาชาติ เป็นงานวิจัยเชิงประยุกต์ มีวัตถุประสงค์การวิจัยดังนี้ ๑. เพื่อศึกษาคุณธรรมที่ปรากฏในการเทศน์มหาชาติ ๒. เพื่อศึกษาคุณค่าที่ปรากฏในการเทศน์มหาชาติ และ ๓. เพื่อวิเคราะห์คุณธรรมและคุณค่าที่ปรากฏในการเทศน์มหาชาติ ผลการวิจัย พบว่า ๑. คุณธรรมที่ปรากฏในการเทศน์มหาชาติ ได้แก่ การเสียสละ การบำเพ็ญทาน ความกตัญญูกตเวที ความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทน ความไม่โลภ ความรู้จักประมาณ และการรู้จักข่มใจตนเอง ๒. คุณค่าที่ปรากฏในการเทศน์มหาชาติ ได้แก่ ๑) คุณค่าด้านวรรณคดี ๒) คุณค่าด้านกวีโวหาร ๓) คุณค่าด้านการใช้ภาษา ๔) คุณค่าด้านคติธรรม ๕) คุณค่าด้านอารมณ์ และ ๖) คุณค่าด้านทักษะเชิงวิจารณ์ ๓. วิเคราะห์คุณธรรมและคุณค่าที่ปรากฏในการเทศน์มหาชาติ พบว่า มีอยู่ ๓ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านผู้เทศน์ ๒) ด้านผู้ฟัง และ ๓) ด้านผู้จัดงาน คุณธรรมของผู้เทศน์ ผู้ฟัง และผู้จัดงานมีระดับคะแนนที่ใกล้เคียงกัน คือ

^๑* สาขาวิชาศาสนาและปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

^๒** บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

^๓*** สถาบันนวัตกรรมการเรียนรู้ มหาวิทยาลัยมหิดล

อยู่ระหว่าง ๔๔-๔๘ คะแนน ส่วนคุณธรรมต่าง ๆ ในการเทศน์มหาชาติขึ้นอยู่กับการนำไปปฏิบัติ เป็นประจำจนติดเป็นนิสัยและยังขึ้นอยู่กับความรู้ความเข้าใจในเชิงทฤษฎีด้วย

คำสำคัญ: คุณธรรมและคุณค่า, การเทศน์มหาชาติ

Abstract

This research entitled "Analysis of virtues and values that appear in allegory preacher Mahachat" was an applied research. This study had three objectives as follows: 1. it was to examine the morality in preaching Mahachat, 2. it was to study the values appeared in the mentioned preaching Mahachat, and 3. It was to analyze the virtues and values appeared in preaching Mahachat. The results showed that: first, the morality in preaching Mahachat (story of the great sacrifice) included gratitude, honesty, tolerance, moderation, not greed, second, the morality and values appeared in this were: 1) Literary Value, 2) Rhetorical Poetic Value, 3) Effective communication value, 4) Moral Value, 5) Emotional Value, 6) Critical skills Value, third, a critical analysis of the virtues and the values in preaching Mahachat was found three main aspects: 1) the sermons aspect 2) the listeners' aspect, and 3) the organizers' aspect. The result of the study emphasized that the moral of the sermon, the audiences and the organizers have a similar rating level as 44-48 points. Moreover, the morality of preaching Mahachat depends on routine and habit of the audiences and the understanding of the theoretical of Buddhist morality as well.

Keywords: Virtues and Values, Allegory preacher Mahachat

๑. บทนำ

คุณธรรม (virtue) ได้แก่ ความประพฤติดี จนเป็นนิสัยแต่ละอย่าง ๆ เช่น ความซื่อสัตย์ ความชอบธรรม ความกล้าหาญ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ศรัทธา เป็นต้น ในพุทธศาสนามีหลักคำสอนที่ส่งเสริมคุณธรรมมากมาย ซึ่งคุณธรรมเหล่านี้ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งในเชิงปัจเจกและสังคม ประโยชน์ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงประโยชน์ในเชิงวัตถุในความหมายเดียวกับปรัชญาตะวันตกของลัทธิประโยชน์นิยม เพราะประโยชน์ในที่นี้หมายถึง ประโยชน์เชิงคุณค่าสำหรับพัฒนาคุณภาพจิตใจให้ดีขึ้น พัฒนาสติปัญญาให้สูงขึ้น ทั้งโดยส่วนตนและส่วนรวม^๕ ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต)^๕ อธิบายว่า ประโยชน์หรือคุณค่านี้ตรงกับภาษาบาลีว่า อัตถะ ท่านได้จัดแบ่งคุณค่าในทางพุทธศาสนาออกเป็น ๓ รูปแบบ คือ อัตตัตถะ (ประโยชน์ตน) ปรัตถะ (ประโยชน์ผู้อื่น) และอุภยัตถะ (ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย)^๖ ซึ่งจากการศึกษาในเบื้องต้นพบว่าคุณธรรมที่ก่อให้เกิดคุณค่าทั้ง

๓ รูปแบบดังกล่าวนี้ ส่วนหนึ่งมาจากคุณธรรมคำสอนเรื่องพระเวสสันดรชาดก ซึ่งเป็นชาดกสุดท้ายในบรรดาชาดก ๑๐ เรื่อง (ทศชาติ) คือ เตมียชาดก มหาชนกชาดก สุวัณณสามชาดก เนมิราชชาดก มโหสถชาดก ภูริทัตตชาดก จันทกุมารชาดก พรหมนารทชาดก วิฐูชาดก และเวสสันดรชาดก

เวสสันดรชาดกเป็นชาดกที่สำคัญซึ่งปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและปรากฏในอรรถกถาชาดกแล้วได้ถูกนำมาแต่งขึ้นเป็นคำกลอนในสมัยกรุงศรีอยุธยา^๗ ตามพระราชประสงค์ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และต่อมาในปี พ.ศ. ๒๑๔๔ - ๒๑๗๑ (จ.ศ. ๙๘๗) พระเจ้าทรงธรรม โปรดเกล้าฯ ให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตแปลคาถาพันออกเป็นภาษาไทย โดยให้เรียกชื่อว่า “กาพย์มหาชาติ”^๘ ซึ่งแตกต่างจากมหาชาติคำหลวงของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในประเด็นที่มีวัตถุประสงค์ต่างกัน มหาชาติคำหลวงแต่งขึ้นสำหรับสวดแต่กาพย์มหาชาติแต่งขึ้นสำหรับเทศน์^๙ มหาชาติคำหลวงนั้นถูกแต่งด้วยพระราชประสงค์ที่จะใช้น้อมนำจิตใจของพลเมืองให้

---

^๕ เมธา ตรีเมธาธิป, เกณฑ์ตัดสินความจริงตามหลักกาลามสูตร : ศึกษาเชิงวิเคราะห์ วิจัย และวิธาน, (ปรัชญาคุษภักดิ์บัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๕๗), หน้า ๙๑.

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๒), หน้า ๕๓๑.

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๒), หน้า ๑๑๑.

---

^๘ คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, งานวิจัยและวรรณกรรมทางพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๒.

^๙ ประสิทธิ์ ศรีสมุทร, วรรณคดีเกี่ยวกับพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : สหธรรมมิก, ๒๕๕๖), หน้า ๗๑.

^{๑๐} เจือ สตะเวทิน, หนังสืออ้างอิงวิชาภาษาไทย ประวัติวรรณคดี, (กรุงเทพฯ : องค์การคำของคุรุสภา, ๒๕๒๑), หน้า ๕๓.

สนใจในเรื่องพระเวสสันดรกันมากขึ้น^{๑๐} ส่วน กายมมหาชาติเป็นวรรณกรรมที่แต่งขึ้นเพื่อ อธิบายเทศน์มหาชาติ คือ มหาชาติคำหลวงให้ สั้นลง เพื่อการเทศน์จะได้เสร็จภายใน ๑ วัน และเพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้น อีกทั้งยังมีความ ไพเราะและแสดงอย่างพิสดาร เป็นเครื่อง ชี้ให้เห็นความพยายามของบรรพชนไทยที่ได้มี ความเจริญรุ่งเรืองมานานแล้วในด้านศิลปะ วัฒนธรรม ตลอดจนความเชื่อต่าง ๆ

กิจกรรมการเทศน์มหาชาติได้ถูก สืบทอดต่อ ๆ กันมาจนถึงปัจจุบัน ไม่ต่ำกว่า ๕๗๑ ปี กลับเป็นประเพณีที่สะท้อนให้เห็นถึง ความเจริญรุ่งเรือง ความอุดมสมบูรณ์ บำรุงเมือง มีความสุขสงบร่มเย็น พุทธศาสนิกชนไทยเห็นคุณค่าของการเทศน์ มหาชาติ โดยถือว่าเป็น “พุทธวจนะ” ที่ พระพุทธเจ้าตรัสประทานแด่พุทธบริษัท ณ นิโครธาราม ผู้ใดสวดก็ย่อมเกิดสิริสวัสดิมงคล จนเกิดศรัทธาความเชื่อว่าจะได้ฟังเทศน์มหาชาติ อันสดับด้วยพระคาถาถึงพันในวันและเดือน เดียวให้จบจะมีอานิสงส์ทำให้พบพระศาสนา ของพระศรีอริยเมตไตรย ผู้ฟังก็จะมีความสุข ความเจริญ

อนึ่ง คุณธรรมที่ปรากฏในการ เทศน์มหาชาติมีอยู่มากมายที่สามารถนำมาใช้ ในชีวิตประจำวันตามวิถีชีวิตของผู้คนในยุค สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ การ รู้จักแบ่งปันให้ผู้อื่น จริยธรรมของสตรีผู้ครอง

เรือน ความกตัญญูรู้คุณ ความซื่อสัตย์สุจริต ความยุติธรรม ความอดทน ความไม่โลภ ความไม่รู้จักประมาณ จิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การรู้จักข่มใจตนเอง ความขยันหมั่นเพียร และความอ่อนน้อมถ่อมตน โดยคุณธรรม ทั้งหมดดังกล่าวก่อให้เกิดคุณค่าในการพัฒนา คุณภาพชีวิตทั้งแก่ตนเองและสังคม ทำให้คน ทำดีมีความสุขแท้ตามความเป็นจริง คือ แสวงหาความสุขด้วยการสร้างสรรค์ ปรับตัว ร่วมมือ และแสวงหา การสร้างสรรค์ ได้แก่ การสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นมงคลหรือคุณงาม ความดีให้เกิดขึ้นกับชีวิต การปรับตัว หมายถึง รู้จักอ่อนน้อมถ่อมตนและมีปัญหาในการ ปรับตัว ไม่แบ่งพรรคแบ่งพวกเพื่อแข่งขันชิงดี ชิงเด่นด้วยความมอยุติธรรม ส่วนการแสวงหา คือเมื่อรู้ว่าตนเองยังขาดสิ่งใดที่มีผลต่อการ พัฒนาคุณภาพชีวิตก็ชวนช่วยเหลือเหล่านั้น หรือฝึกฝนอบรมให้เกิดมีขึ้นและพัฒนาขึ้น ต่อไปเรื่อย ๆ

กลุ่มผู้วิจัยมีความสนใจในกิจกรรม การเทศน์มหาชาติเป็นอย่างยิ่ง จึงต้องการ สืบค้นและสัมภาษณ์ผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับ กิจกรรมในครั้งนี้ ได้แก่ ผู้เทศน์ ผู้ฟัง และผู้จัด งานเทศน์มหาชาติประจำปี ซึ่งปีนี้ วัดอาวุธวิ กสิตารามได้มีการจัดงานปิดทองฝังลูกนิมิต ยกช่อฟ้า อีกทั้งยังมีกิจกรรมที่สำคัญคือการ เทศน์มหาชาติขึ้นในช่วงวันที่ ๒๖-๒๘ มิถุนายน ประจำปี ๒๕๕๘^{๑๑} กลุ่มผู้วิจัยจึงได้ ดำเนินการวิจัยเชิงประจักษ์เพื่อวิเคราะห์ให้

^{๑๐} คณาจารย์บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, เวสสันดร ชาดก : คติความเชื่อและคุณค่าต่อสังคม, รายงานวิจัย, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๒.

^{๑๑} สำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม, (<https://www.facebook.com/Watawutvikasitarampalsichool>, (เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๘).

เห็นถึงคุณธรรมและคุณค่าที่ปรากฏในการเทศน์มหาชาติ เพื่อส่งเสริมและพัฒนา กิจกรรมการเทศน์มหาชาติในเชิงวิชาการและการอนุรักษ์ประเพณีที่ทรงคุณค่าสืบต่อไป

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๒.๑ เพื่อศึกษาคุณธรรมที่ปรากฏในการเทศน์มหาชาติ

๒.๒ เพื่อศึกษาคุณค่าที่ปรากฏในการเทศน์มหาชาติ

๒.๓ เพื่อวิเคราะห์คุณธรรมและคุณค่าที่ปรากฏในการเทศน์มหาชาติ

๓. ขอบเขตของการวิจัย

๓.๑ ศึกษาคุณธรรมที่ปรากฏในการเทศน์มหาชาติ ได้แก่ ๑) ความเป็นมาและความสำคัญของการเทศน์มหาชาติ ๒) เนื้อเรื่องย่อ ๓) คุณธรรมที่ปรากฏในการเทศน์มหาชาติ

๓.๒ ศึกษาคุณค่าที่ปรากฏในการเทศน์มหาชาติ ได้แก่ ๑) คุณค่าด้านวรรณคดี ๒) คุณค่าด้านกวีโวหาร ๓) คุณค่าด้านการใช้ภาษา ๔) คุณค่าด้านคติธรรม ๕) คุณค่าด้านอารมณ์ และ คุณค่าด้านทักษะเชิงวิจารณ์

๓.๓ วิเคราะห์คุณธรรมและคุณค่าที่ปรากฏในการเทศน์มหาชาติ ได้แก่ ๑) วิเคราะห์คุณธรรมและคุณค่าที่เกิดกับผู้เทศน์ ๒) วิเคราะห์คุณธรรมและคุณค่าที่เกิดกับผู้ฟัง ๓) วิเคราะห์คุณธรรมและคุณค่าที่เกิดกับผู้จัดงาน

๔. วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยประยุกต์ โดยใช้การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative

Research) และเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ควบคู่กัน โดยการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นจากแบบสอบถามทั่วไปเพื่อให้ได้ข้อมูลในการนำไปสัมภาษณ์เชิงลึก (In - depth Interview) และนำมาตีความตามแนวทางปรากฏการณ์แนวอรรถปริวรรต (Hermeneutic Phenomenology) ซึ่งกระบวนการและขั้นตอนในการรวบรวมข้อมูลในการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่

๔.๑ รวบรวมและเรียบเรียงเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเทศน์มหาชาติ และใช้พระไตรปิฎกเป็นเอกสารปฐมภูมิ

๔.๒ นำข้อมูลที่ได้มาจัดประเภทวิเคราะห์ อธิบายความ ตีความ แล้วนำมาสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย

๔.๓ การสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้ใช้การสัมภาษณ์ทั่วไปเพื่อวัดความรู้ความเข้าใจของผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้สัมภาษณ์ โดยการคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิ ๑๓ รูป ที่มีความเกี่ยวข้องในกิจกรรมการเทศน์มหาชาติ จากนั้นจะคัดเลือกผู้ให้สัมภาษณ์ที่มีความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง จำนวน ๖ รูป เป็นตัวแทนในการให้สัมภาษณ์เชิงลึก (In - depth Interview) เพื่อวิเคราะห์และสรุปผลการศึกษาวิจัยต่อไป

๕. ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๕.๑ ทำให้ทราบคุณธรรมที่ปรากฏในการเทศน์มหาชาติ

๕.๒ ทำให้ทราบคุณค่าที่ปรากฏในการเทศน์มหาชาติ

๕.๓ ทำให้ทราบการวิเคราะห์คุณธรรมและคุณค่าที่ปรากฏในการเทศน์มหาชาติ

๖. คำนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๖.๑ **คุณธรรม** หมายถึง คุณธรรมเด่นชัดที่ปรากฏในการเทศน์มหาชาติ ได้แก่ การเสียสละ การบำเพ็ญทาน ความกตัญญู กตเวทิตะ ความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทน ความไม่โลภ ความรู้จักประมาณ และการรู้จักข่มใจตนเอง

๖.๒ **คุณค่า** หมายถึง คุณค่าที่ปรากฏในการเทศน์มหาชาติ ได้แก่ คุณค่าต่อตนเอง (อัตตัตถะ) คุณค่าต่อผู้อื่น (ปรัตถะ) และคุณค่าที่เกิดกับตนเองและผู้อื่น (อุภยัตถะ) ในด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต คือ การทำความดีเพื่อความสุขแท้ตามความเป็นจริง

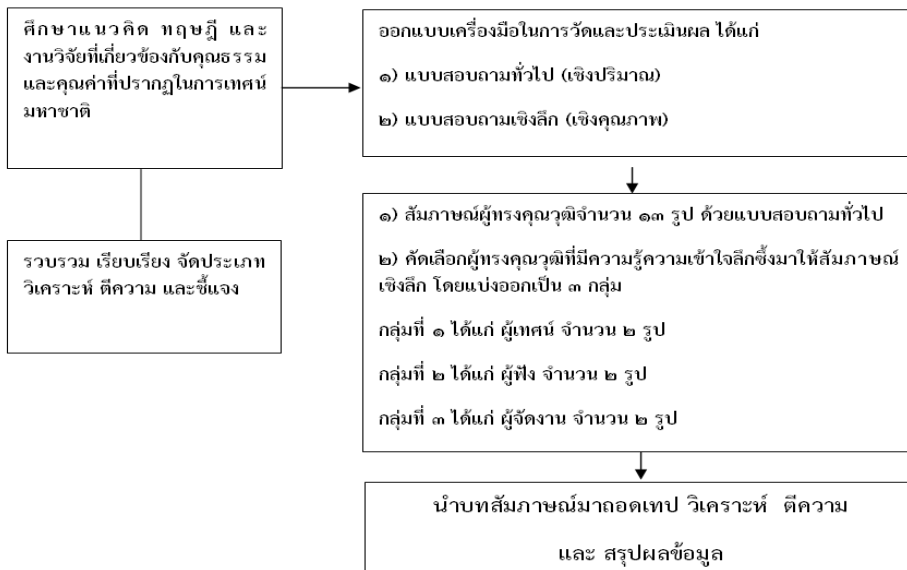
๖.๓ **การเทศน์มหาชาติ** หมายถึง การเทศน์เรื่องพระเวสสันดรชาดก ซึ่งมีเนื้อเรื่องแบ่งออกเป็น ๑๓ กัณฑ์ คือ กัณฑ์ทศพร กัณฑ์หิมพานต์ กัณฑ์ทานกัณฑ์ กัณฑ์วนปเวศน์ กัณฑ์ชูชก กัณฑ์จุลพน กัณฑ์มหาพน กัณฑ์กุมาร กัณฑ์มัทรี กัณฑ์สักกบรรพ

กัณฑ์มหาราช กัณฑ์ฉกษัตริย์ และ กัณฑ์นครกัณฑ์

๖.๔ **วิเคราะห์** หมายถึง การวิเคราะห์ตีความคุณธรรมและคุณค่าที่ปรากฏในการเทศน์มหาชาติใน ๓ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านคุณธรรมและคุณค่าที่เกิดกับผู้เทศน์ ๒) ด้านคุณธรรมและคุณค่าที่เกิดกับผู้ฟัง และ ๓) ด้านคุณธรรมและคุณค่าที่เกิดกับผู้จัดงาน

๗. กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงผสมผสาน (Mixed Research) ที่ประยุกต์การวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพเข้าด้วยกัน โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลัก เพื่ออธิบายผลกระทบ (Impact) ที่เกิดขึ้นในเชิงจริยธรรมแบบปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology) ซึ่งสามารถสรุปกรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัยได้ดังนี้

๘. การวิเคราะห์ข้อมูล

กลุ่มผู้วิจัยจะวิเคราะห์คุณธรรม และคุณค่าที่ปรากฏในเทศน์มหาชาติจากแบบ สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑๓ รูป ที่มีความเกี่ยวข้องในกิจกรรมการเทศน์มหาชาติ โดยแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ดังนี้

๑. กลุ่มผู้เทศน์มหาชาติ มีจำนวน ๕ รูป

๒. กลุ่มผู้ฟังเทศน์มหาชาติมีจำนวน ๕ รูป

๓. กลุ่มผู้จัดงานเทศน์มหาชาติมีจำนวน ๓ รูป

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ๑. แบบสอบถามเชิงปริมาณ ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ จำนวน ๓ ข้อ สรุปว่าจากการตอบแบบสอบถามของผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง ๑๓ รูป พบว่า ๑) กลุ่มผู้เทศน์มหาชาติ จำนวน ๕ รูป มีอายุ พรรษา และประสบการณ์เข้าร่วมกิจกรรมการเทศน์มหาชาติ ที่แตกต่างกัน ๒) กลุ่มผู้ฟังเทศน์มหาชาติ จำนวน ๕ รูป มีอายุ พรรษา และประสบการณ์เข้าร่วมกิจกรรมการเทศน์มหาชาติ ที่แตกต่างกัน ๓) กลุ่มผู้จัดงานเทศน์มหาชาติ จำนวน ๓ รูป มีอายุ พรรษา และประสบการณ์เข้าร่วมกิจกรรมการเทศน์มหาชาติ ที่แตกต่างกัน

ตอนที่ ๒ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกิจกรรมการเทศน์มหาชาติ จำนวน ๑๑ ข้อ สรุปว่าจากการตอบแบบสอบถามของผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง ๑๓ รูป พบว่า ๑) กลุ่มผู้เทศน์มหาชาติ จำนวน ๕ รูป มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกิจกรรมการเทศน์มหาชาติในระดับคะแนน ที่แตกต่างกัน ๒) กลุ่มผู้ฟัง

เทศน์มหาชาติ จำนวน ๕ รูป มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับกิจกรรมการเทศน์มหาชาติในระดับคะแนน ที่แตกต่างกัน ๓) กลุ่มผู้จัดงานเทศน์มหาชาติ จำนวน ๓ รูป มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกิจกรรมการเทศน์มหาชาติในระดับคะแนน ที่แตกต่างกัน

ตอนที่ ๓ คุณธรรมที่เกี่ยวข้องกับการเทศน์มหาชาติ จำนวน ๑๑ ข้อ สรุปว่าแบบสอบถามเชิงปริมาณตอนที่ ๓ นี้ ใช้สอบถามคุณธรรมที่เกี่ยวข้องกับการเทศน์มหาชาติที่ผู้ตอบแบบสอบถามได้ประพาดอยู่ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ การเสียสละ การบำเพ็ญทาน ความกตัญญู กตเวทิตะ ความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทน ความไม่โลภ ความรู้จักประมาณ และการรู้จักข่มใจตนเอง จำนวน ๑๑ ข้อ ลักษณะของแบบสอบถามเป็นแบบแสดงความคิดเห็น โดยมีเงื่อนไขและระดับการให้คะแนนดังนี้

ตอบว่า มากที่สุด ได้คะแนน ๕ คะแนน

ตอบว่า มาก ได้คะแนน ๔ คะแนน

ตอบว่า ปานกลาง ได้คะแนน ๓

คะแนน

ตอบว่า น้อยได้คะแนน ๒ คะแนน

ตอบว่า น้อยที่สุด ได้คะแนน ๑

คะแนน

ดังนั้น ค่าคะแนนรวมในครั้งนี้

คะแนนเต็มจึงเท่ากับ ๕๕ คะแนน

จากการตอบแบบสอบถามของผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง ๑๓ รูป พบว่า ๑) กลุ่มผู้เทศน์มหาชาติ จำนวน ๕ รูป มีระดับคะแนนคุณธรรมที่เกี่ยวข้องกับการเทศน์มหาชาติ ที่แตกต่างกัน ๒) กลุ่มผู้ฟังเทศน์มหาชาติ จำนวน ๕ รูป มีระดับคะแนนคุณธรรมที่

เกี่ยวข้องกับการเทศน์มหาชาติ ที่แตกต่างกัน
๓) กลุ่มผู้จัดงานเทศน์มหาชาติ จำนวน ๓ รูป
มีระดับคะแนนคุณธรรมที่เกี่ยวข้องกับการ
เทศน์มหาชาติ ที่แตกต่างกัน

๙. สรุปผลการวิจัย

๙.๑ สรุปผลการศึกษาคุณธรรมที่ ปรากฏในการเทศน์มหาชาติ

ผลจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ พบว่า
คุณธรรมที่ปรากฏในการเทศน์มหาชาติมี
ดังต่อไปนี้ ๑) การเสียสละ คือ การเสียสละ
กิเลสภายใน คือ โลภะ โทสะ โมหะ ให้เบา
บางลงหรือหมดไปในที่ที่สุด จะสละชั่วคราว
หรือถาวรก็เรียกว่าได้ปฏิบัติหลักจากระ
ดังกล่าวนี้อีก ๒) การบำเพ็ญทาน คือ “การให้”
ซึ่งเจาะจงว่าเป็นการให้วัตถุสิ่งของเป็นหลัก
นอกจากนี้ ความหมายของคำว่า การให้ ยัง
ครอบคลุมถึงการให้สติปัญญา (วิทยาทาน)
การให้ธรรมะ (ธรรมทาน) เพียงแต่ไม่ใช่การ
ให้ทานทั่ว ๆ ไปเพราะจัดอยู่ในขั้นของการ
บำเพ็ญเป็นกิจวัตรเพื่อสร้างทานบารมี
โดยเฉพาะ ๓) ความกตัญญู กตเวทิตะ คือ
คุณธรรมข้อนี้แยกออกเป็น ๒ ส่วน ส่วนแรก
คือ ความกตัญญู ส่วนที่สองคือ กตเวทิตะ คำว่า
“ความกตัญญู” มาจากภาษาบาลีว่า
“กตัญญูตา” หมายถึง รู้คุณท่าน ส่วนคำว่า
“กตเวทิตะ” มาจากภาษาบาลีว่า “กตเวทิตา”
หมายถึง ตอบแทนหรือสนองคุณท่าน บุคคลที่
มีคุณธรรมคือความกตัญญูกตเวทิตะนี้ ถือได้ว่าเป็น
บุคคลที่ทำได้ยากยิ่ง ๔) ความซื่อสัตย์
สุจริต คือ คำว่า “ซื่อสัตย์สุจริต” เป็นคำตรง
ข้ามกับคำว่า “ทุจริตคดโกง” ในทางพุทธ
ศาสนาสอนว่า ความสุจริตและความทุจริต
เป็นความประพฤติที่สามารถแสดงออกได้ ๓

ทาง คือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ สุจริต
คือ ความประพฤติดี ประพฤติชอบ หรือ
ประพฤติถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ๕)
ความอดทน คือ ตรงกับภาษาบาลีว่า ขนติ
หรือ ขนตี หมายถึง ความอดกลั้นต่อสิ่งที่ไม่
พอใจ หรือความอดทน เป็นบารมี ๑ ในบารมี
๑๐ (ทศบารมี) ที่พระมหาโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญ
ก่อนที่จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าองค์ที่ ๔ ใน
ภัทรกัปนี้ ๖) ความไม่โลภ คือ ตรงกับภาษา
บาลีว่า อโลภะ เป็นหนึ่งในหลักในสุจริต ๓ ของ
พุทธศาสนา ใน “กาลามสูตรหรือเกสปัญต
สูตร” กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า อโลภะ เป็น
รากเหง้าของกุศลทั้งปวง ธรรมใดที่เป็นไปด้วย
อำนาจแห่งอโลภะหรือความไม่โลภนี้ เป็นสิ่งที่
ควรเชื่อ ควรปฏิบัติตาม ตรงกันข้ามกับโลภะ
หรือความโลภอันเป็นรากเหง้าของอกุศลทั้ง
ปวง เป็นสิ่งที่ไม่ควรเชื่อ ไม่ควรปฏิบัติตาม ๗)
ความรู้จักประมาณ คือ ความรู้จักประมาณใน
ที่นี้มุ่งเน้นในเรื่องของความรู้จักประมาณใน
การบริโภคอาหาร ซึ่งตรงกับภาษาบาลีว่า
โภชนมัตตัญญูตา หรือ โภขณมัตตัญญูตา คือ
การรู้จักประมาณในการกินอาหาร คือ กินเพื่อ
หล่อเลี้ยงร่างกายให้ชีวิตเป็นอยู่ได้อย่างผาสุก
คือ ไม่กินน้อยจนเกินไปหรือมากจนเกินไปอัน
เป็นเหตุให้เกิดการเบียดเบียนตนเอง หรือไม่กินเพื่อ
ความสนุกสนานมัวเมาเพราะเป็นเหตุแห่ง
ความประมาท ๘) การรู้จักข่มใจตนเอง คือ
ตรงกับภาษาบาลีว่า “ทมะ” เป็นการฝึก
ควบคุมตนหรือข่มใจ เป็นคุณธรรมข้อที่ ๒ ใน
ฆราวาสธรรม ๔ เป็นการฝึกฝนอบรมตน รู้จัก
ข่มจิตข่มใจ บังคับควบคุมตนเองได้

๙.๒ สรุปผลการศึกษาคคุณค่าที่ปรากฏในการเทศน์มหาชาติ

ผลจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ พบว่าการเทศน์มหาชาติมีที่มาจากเป็นวรรณคดีที่ทรงคุณค่าอย่างสูงทั้งในด้านภาษา สังคม จริยธรรม และด้านสุนทรียะ ดังจะกล่าวในรายละเอียดแต่ละด้านดังนี้ **๑) คุณค่าด้านวรรณคดี** ได้แก่ (๑) มีความเป็นศิลปะ (Artistic) ในคุณลักษณะข้อนี้วรรณคดีต้องมีความงดงาม กล่าวคือต้องสะท้อนชีวิตในแง่ความเป็นจริงที่ถูกต้องงดงาม (๒) มีลักษณะของการคาดคะเน (Suggestive) วรรณคดีจะไม่อยู่ในลักษณะเปิดเผยแบบตายตัว หากแต่จะเข้าใจได้โดยการคาดคะเน การตีความหมายทางวรรณคดีจะขึ้นอยู่กับการคาดคะเนของแต่ละคน การคาดคะเนอาจแตกต่างกันไปตามความซาบซึ้ง (Appreciation) ของคนอ่าน (๓) มีลักษณะของความคงทน (Permanent) เป็นที่น่าสังเกตว่า งานที่เป็นวรรณคดีนั้น โดยมากจะมีลักษณะคงทน กล่าวคือเป็นที่นิยมและอยู่ในความทรงจำของคนอ่านในระยะเวลานาน ไม่ใช่เป็นที่นิยมกันในวันนี้วันเดียว เช่นเดียวกัน ภาพยนตร์มหาชาติเป็นกลอนเทศน์ร่ายยาวเรื่องพระเวสสันดรชาดก ถือเป็นวรรณคดีล้ำค่าของไทย เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ผู้อ่านจะได้รับความเพลิดเพลิน และคุณค่าจากถ้อยความที่เรียงร้อย **๒) คุณค่าด้านกวีโวหาร** ได้แก่ การบรรยายโวหาร และการพรรณนาโวหาร **๓) คุณค่าด้านการใช้ภาษา** ได้แก่ ได้เห็นถึงวิวัฒนาการทางความหมายของภาษาในสมัยอยุธยา เช่น คำว่า มารดาและบุตร ใช้เฉพาะกับคน แต่สมัยก่อนใช้กับสัตว์ก็ได้ **๔) คุณค่าด้านคติ**

ธรรม ได้แก่ (๑) คติธรรมในมหาชาติคำหลวง คือ การให้ทานเป็นสิ่งประเสริฐ ดังที่พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีตั้งแต่ประสูติจนกระทั่งปัจฉิมวัย (๒) คติธรรมด้านความกตัญญูทวดเวทิต่อบุพการี เป็นคุณธรรมอันสูงส่ง เป็นวัฒนธรรมไทยที่บรรพชนได้ปลูกฝังให้อนุชนได้ประพฤติปฏิบัติตามเพื่อความเจริญรุ่งเรืองของชีวิตดังจะเห็นได้ว่านางอมิตดายอมเป็นภรรยาชุกก็เพราะความกตัญญูต่อพ่อแม่ **๕) คุณค่าด้านอารมณ์** ได้แก่ นอกจากคุณค่าด้านวรรณคดีแล้ว การเทศน์มหาชาติยังสามารถก่อให้เกิดคุณค่าด้านอารมณ์ทั้งในส่วนของผู้เทศน์ ผู้ฟัง และผู้ที่ร่วมจัดงานเทศน์มหาชาติได้ ไม่ว่าจะเป็นอารมณ์เคียดแค้น โศกเศร้า อารมณ์รัก อารมณ์โกรธ เป็นต้น ที่ถูกสื่อออกมาผ่านตัวละครของเทศน์มหาชาติ ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรม (behavior) ความประพฤติ (conduct) ความรู้สึกนึกคิด (feeling and thinking) ฉากต่าง ๆ ในเนื้อเรื่อง (content) มโนภาพ (concept) ของเรื่อง เป็นต้น **๖) คุณค่าด้านทักษะเชิงวิจารณ์** ได้แก่ ในเนื้อเรื่องมีอยู่หลายฉากที่ยั่วให้เกิดการวิจารณ์ความประพฤติของตัวละครแต่ละตัว บนบริบทในยุคนั้น ๆ ประเด็นที่น่าวิจารณ์มีอยู่มากมายหลายหลากทั้งในแง่บวกและแง่ลบ สรุปแล้ว การเทศน์มหาชาติมีอิทธิพลต่อการสื่อถึงอารมณ์ต่าง ๆ ของมนุษย์ผ่านตัวละครในฉากต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นอารมณ์หวาดกลัว (Fear) อัศจรรย์ใจหรือประหลาดใจ (Surprise) อารมณ์เศร้าโศกหรือเสียใจ (Sadness) อารมณ์รังเกียจ (Disgust) อารมณ์โกรธหรือเคียดแค้น (Anger) อารมณ์คาดหวัง (Anticipation) อารมณ์รื่นเริง (Joy) อารมณ์

ยอมรับ (Acceptance) อารมณ์เหล่านี้ในทางจิตวิทยาจัดว่าเป็นอารมณ์พื้นฐานของมนุษย์ที่ยังสามารถแปรเปลี่ยนไปตามระดับความเข้มข้นของอารมณ์ และยังมีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไปอีก เช่น อารมณ์เศร้าจะมีระดับตั้งแต่เศร้าโศก เสียใจ ทุกข์ คร่ำครวญ รำพึงรำพัน เป็นต้น อารมณ์ที่มีระดับความเข้มข้นน้อย ๆ จะแยกไม่ออกกว่าเป็นอารมณ์อะไร

๙.๓ สรุปผลการวิเคราะห์คุณธรรมและคุณค่าที่ปรากฏในการเทศน์มหาชาติ

ผลจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ พบว่าการวิเคราะห์หาค่าคุณธรรมและคุณค่าที่ปรากฏในการเทศน์มหาชาติมีอยู่ ๓ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านผู้เทศน์ ๒) ด้านผู้ฟัง และ ๓) ด้านผู้จัดงาน คุณธรรมของผู้เทศน์ ผู้ฟัง และผู้จัดงานมีระดับคะแนนที่ใกล้เคียงกัน คือ อยู่ระหว่าง ๔๔-๔๘ คะแนน คุณธรรมต่าง ๆ ในเทศน์มหาชาติขึ้นอยู่กับนำไปปฏิบัติเป็นประจำจนเคยชินและติดเป็นนิสัย นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับความรู้ความเข้าใจในเชิงทฤษฎีด้วย อย่างไรก็ตาม จากการวิเคราะห์พบว่า แม้จะมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องคุณธรรม แต่หากไม่นำไปปฏิบัติหรือมีการนำไปฝึกฝนอบรมไม่เต็มที่ ก็สับสนบุคคลที่อาจมีความรู้ ความเข้าใจน้อยกว่า แต่ลงมือปฏิบัติจริงไม่ได้ ในส่วนของคุณค่าที่ได้รับนั้น ผู้เทศน์ ผู้ฟัง และผู้จัดงาน ต่างได้รับคุณค่าในส่วนตน คุณค่าต่อผู้อื่น และคุณค่าที่เกิดกับสังคมโดยรวม ซึ่งมีความคิดเห็นร่วมกันว่า ประโยชน์หรือคุณค่าที่เกิดขึ้น ไม่ใช่ประโยชน์ในเชิงวัตถุ แต่เป็นประโยชน์เชิงคุณค่าในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ได้แก่ การทำดีมีสุข การขจัดความเห็นแก่ตัว เพื่อสร้างความสงบสุข ความสามัคคีให้เกิดแก่

สังคมโดยรวม คุณค่าดังกล่าวเกี่ยวข้องกับวรรณคดี กวีโวหาร การใช้ภาษา คติธรรม อารมณ์ และทักษะเชิงวิจารณ์ ซึ่งสามารถแยกผลการวิเคราะห์ที่ได้ดังนี้

๑) วิเคราะห์คุณธรรมและคุณค่าที่เกิดกับผู้เทศน์

ผู้เทศน์ในที่นี้ หมายถึง ผู้ทำหน้าที่เทศนาเรื่อง “เทศน์มหาชาติ” หรือ “เวสสันดรชาดก” อันเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับการบำเพ็ญทานบารมีในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ผู้ที่ได้รับหน้าที่ให้เป็นผู้เทศน์เรื่องเวสสันดรชาดกหรือเทศน์มหาชาติในครั้งนี้ ล้วนเป็นพระภิกษุทั้งสิ้น พระภิกษุผู้ทำหน้าที่เป็นผู้เทศน์นี้มีความแตกต่างกัน เช่น ความแตกต่างทางด้านอายุ ระยะเวลาที่บวชวัด/สำนักที่สังกัดอยู่ ประสบการณ์เข้าร่วมในการเทศน์มหาชาติและเทศน์ในกัณฑ์อื่น ๆ เป็นต้น

กลุ่มผู้วิจัยได้ใช้แบบสอบถามสัมภาษณ์เพื่อการวิจัยเชิงคุณภาพ สำหรับสัมภาษณ์เชิงลึกผู้เทศน์ที่เป็นตัวแทนจำนวน ๒ รูป ซึ่งสามารถวิเคราะห์คุณค่าที่เกิดกับผู้เทศน์ได้ดังนี้

ก. คุณธรรมและคุณค่าที่เกิดกับผู้เทศน์ รูปที่ ๑

ผู้เทศน์รูปที่ ๑ (ท.๑) กล่าวว่า ในการร่วมกิจกรรมเทศน์มหาชาติในครั้งนี้ ได้ก่อให้เกิดคุณค่าทั้งกับตัว ท.๑ เองในฐานะผู้เทศน์ ผู้อื่นและสังคมโดยรวม กล่าวคือ ๑. ในส่วนคุณค่าหรือประโยชน์ส่วนตนนั้น ท.๑ ชี้แจงว่า “มีความภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่งที่ได้มีส่วนในการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามให้อยู่คู่สังคมไทยตลอดไป ท่านกล่าวว่าประโยชน์ที่ท่านได้รับนี้ แท้จริงแล้ว ถ้ามองใน

แง่หนึ่งก็คือ ประโยชน์ส่วนรวมนั่นเอง” กลุ่มผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า ท.๑ มองตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม การอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีเป็นสิ่งที่คนในสังคมโดยทั่วไปไม่ปฏิเสธให้การยอมรับ หากเห็นว่าเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดคุณค่าทางสังคม เมื่อ ท.๑ ได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีในครั้งนี้ก็เท่ากับว่าท่านได้รับประโยชน์ในครั้งนี้ด้วย เพราะท่านเป็นส่วนหนึ่งในสังคม อนึ่ง อนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีที่ ท.๑ กล่าวมานี้ ไม่ได้เป็นการอนุรักษ์แบบถือ ๆ สืบต่อกันมาโดยไม่รู้ว่ามีความเป็นมาเป็นไปอย่างไร เพราะ ท.๑ มีความเข้าใจถึงประวัติศาสตร์ในเรื่องการเทศน์มหาชาติเป็นอย่างดี การอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของ ท.๑ จึงเป็นการอนุรักษ์อย่างมีความหมาย ประกอบด้วยปัญญา คือตระหนักรู้และเข้าใจ เพราะ ท.๑ สามารถบอกได้ว่า เทศน์มหาชาติมีทั้งหมดกี่กัณฑ์ แต่ละกัณฑ์มีชื่อเรียกอย่างไรและเหตุใดจึงเรียกอย่างนั้นได้อย่างถูกต้อง และอธิบายไว้ว่า “เทศน์มหาชาติมีมาแต่สมัยอยุธยา สมัยสมเด็จพระบรมโกศเป็นต้นมา เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาแตกพ่าย พระเจ้าตากสินรวมเมืองได้ มีการชำระมหาชาติ และปรากฏว่า กัณฑ์หิมพานต์ได้ขาดตกไป ได้ต้นฉบับบาลีมาจากลังกา จึงนำมาแปลเป็นภาษาไทยและประพันธ์เพิ่มเติม” ท.๑ อธิบายต่อไปว่า “นี่เป็นประโยชน์ที่ท่านได้รับ แต่สำหรับผู้เทศน์ท่านอื่น ๆ อาจไม่ได้รับประโยชน์ในเหมือนที่ท่านได้รับทั้งหมด เพราะผู้แสดงธรรมแต่ละรูปท่านมีความสามารถไม่ตรงกัน หลากหลายแนวคิด หลากหลายมุมมอง แต่อย่างไรก็ตาม หากผู้เทศน์รู้จักน้าธรรมะ ข้อคิดที่ได้จากเนื้อความที่ตนเทศน์ไปใช้ ไปปฏิบัติ เชื่อว่า

ความสงบสุขจะต้องเกิดขึ้นต่อตนเองอย่างแน่นอน” และ ๒. ในส่วนประโยชน์ต่อผู้อื่นนั้น ท.๑ มองว่า ผู้ที่เข้ามาฟังเทศน์นั้น หากคิดในเชิงธุรกิจแล้ว ถือว่า เป็นการลงทุนน้อย แต่ได้ผลมาก เพราะเพียงแต่มาฟังก็ได้คติดีกลับไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ นอกจากนี้ ท.๑ ยังกำชับถึงประโยชน์ต่อผู้อื่นว่า “ธรรมใดก็ได้ค่าหากไม่ปฏิบัติในธรรม เพราะไม่ได้ชำระจิตใจตนเองให้บริสุทธิ์” อยากรู้ก็ตาม อาจเกิดข้อสงสัยได้ว่า สิ่งผู้เทศน์สื่อออกไปนั้น ผู้ฟังจะมีความเข้าใจตรงกับสิ่งที่ผู้เทศน์ต้องการสื่อหรือไม่ ในประเด็นดังกล่าวนี้ ท.๑ ให้คำตอบว่า “ธรรมะมีหลายแง่ ไม่จำเป็นเสมอไปที่จะต้องเข้าใจเหมือนกัน หากแต่สำคัญที่การนำธรรมะนั้นไปใช้ได้จริง” กลุ่มผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า ท.๑ มุ่งเน้นเรื่องการปฏิบัติธรรมเป็นหลัก มากกว่าการตีความ เพราะการตีความนั้นแต่ละคนย่อมมีทั้งความคล้ายคลึงและแตกต่าง แต่จะตีความได้อย่างไร ก็ยังสามารถนำมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้ แต่สำคัญว่า เมื่อรู้แล้ว ต้องนำไปปฏิบัติให้เกิดผลด้วย คือ สามารถลด ละ กิเลสให้เบาบางลงไปได้ ซึ่งตรงกับคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่มุ่งการพัฒนาคุณภาพชีวิตเป็นสำคัญ

ข. คุณธรรมและคุณค่าที่เกิดกับผู้เทศน์ รูปที่ ๒

ผู้เทศน์รูปที่ ๒ (ท.๒) กล่าวว่า ในการร่วมกิจกรรมเทศน์มหาชาติในครั้งนี้ ได้ก่อให้เกิดคุณค่าทั้งกับตัว ท.๒ เองในฐานะผู้เทศน์ ผู้อื่นและสังคมโดยรวม กล่าวคือ ๑. ในส่วนคุณค่าหรือประโยชน์ส่วนตนนั้น มี ๓ ประการ คือ ๑) ทำให้เกิดปัญญา ๒) ทำให้ละความตระหนี่ถี่เหนียวได้ ๓) ลดความขัดแย้ง

ทางด้านจิตใจได้ กลุ่มผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า ท.๒ มุ่งพัฒนาสุขภาพตามปัญญาให้สูงขึ้นเพื่อให้รู้เท่าทันสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง เพื่อลดความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน ลดความตระหนี่ถี่เหนียว ปลุกฝังคุณธรรมในใจให้เกิดความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ด้วยการแสวงหาความสุขบนความสุขของตนเองและผู้อื่น นอกจากนี้ยังมีความต้องการลดความขัดแย้งทางด้านจิตใจให้ได้ เช่น เมื่อเอาคำสอนเรื่องพระเวสสันดรมาพิจารณาให้ดีจะเห็นว่า การยกลูกเมียให้กับพราหมณ์ชุกข์ของพระเวสสันดรนั้นมีที่มาที่ไม่ควรด่วนตัดสินว่าผิดจนเกิดความขัดแย้งในใจของตนเอง ๒. ในส่วนคุณค่าหรือประโยชน์ต่อผู้อื่นนั้น ได้แก่ ทำให้ผู้ฟังเทศน์ได้คติธรรมสำหรับนำไปประพฤติปฏิบัติ กลุ่มผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า ท.๒ มุ่งเน้นเรื่องการนำหลักจริยธรรมไปปฏิบัติเป็นหลักสำคัญ เพราะการนำหลักธรรมไปปฏิบัติอยู่เป็นประจำจนติดเป็นนิสัยเป็นการปลุกฝังให้เกิดคุณธรรมขึ้นได้ในส่วนที่ต้องการฝึกฝนอบรม ซึ่งเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีที่เกิดขึ้นได้หากผู้ฟังนำหลักธรรมดังกล่าวนี้ไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันอย่างต่อเนื่อง ไม่ลดละ และ ๓. ในส่วนคุณค่าหรือประโยชน์โดยรวม ได้แก่ การขัดเกลาจิตใจให้เกิดอภัยทานแก่กันและกัน ลดความขัดแย้งในสังคม กลุ่มผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า ท.๒ มีความคิดว่าสังคมมีโอกาสเกิดความขัดแย้งเกิดขึ้นได้ แต่หากต้องการลดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นคนในสังคมก็ต้องรู้จักการให้อภัยซึ่งกันและกัน ดังนั้น อภัยทานจึงเป็นทางออกที่ดีสำหรับสังคมที่ต้องการลดความขัดแย้ง

๒) วิเคราะห์คุณธรรมและคุณค่าที่เกิดกับผู้ฟัง

ผู้ฟังในที่นี้ หมายถึง ผู้ที่มีความศรัทธาหรือความสนใจเข้ามาร่วมฟังเทศน์มหาชาติ อันเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับการบำเพ็ญทานบารมีในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ผู้ที่ร่วมฟังเทศน์มหาชาติหรือเวสสันดรชาดกในครั้งนี้ มีทั้งฝ่ายพระภิกษุและฝ่ายฆราวาส กลุ่มผู้วิจัยได้เลือกสัมภาษณ์เฉพาะฝ่ายพระภิกษุ เพราะสามารถให้ข้อมูลได้สะดวกกว่า พระภิกษุผู้เข้าร่วมฟังเทศน์ในครั้งนี้ มีความแตกต่างกันทั้งทางด้านอายุ ระยะเวลาที่บวช วัด/สำนักที่สังกัดอยู่ ประสบการณ์เข้าร่วมในการเทศน์มหาชาติและเทศน์ในกัณฑ์อื่น ๆ

กลุ่มผู้วิจัยได้ใช้แบบสอบถามสัมภาษณ์เพื่อการวิจัยเชิงคุณภาพ สำหรับสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ฟังเทศน์ที่เป็นตัวแทนจำนวน ๒ รูป ซึ่งสามารถวิเคราะห์คุณค่าที่เกิดกับผู้ฟังเทศน์ได้ดังนี้

ก. คุณธรรมและคุณค่าที่เกิดกับผู้ฟัง รูปที่ ๑

ผู้ฟังรูปที่ ๑ (ฟ.๑) กล่าวว่า ในการร่วมกิจกรรมเทศน์มหาชาติในครั้งนี้ ได้ก่อให้เกิดคุณค่าทั้งกับตัว ฟ.๑ เองในฐานะผู้เทศน์ ผู้อื่นและสังคมโดยรวม กล่าวคือ ๑. ในส่วนคุณค่าหรือประโยชน์ส่วนตนนั้น ฟ.๑ ชี้แจงว่า ได้รับความบันเทิงในธรรม ได้พัฒนาความสามารถของตนเอง กลุ่มผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า ฟ.๑ มีความสุขในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองด้วยหลักธรรมะในเทศน์มหาชาติ จึงมีความสุขสนุกสนาน รื่นเริง บันเทิงในธรรม มีจิตใจเบิกบานสดใสร่าเริงเสมอ ๒. ในส่วนคุณค่าหรือประโยชน์ต่อผู้อื่น ได้แก่ ทำให้ผู้อื่นได้รับ

ฟังเรื่องราวของโพธิสัตว์ไปด้วย ซึ่งทำให้จิตใจของคนที่ได้ฟังนั้นมีความตื่นตัวและเบิกบานในธรรม กลุ่มผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า นอกจาก ฟ.๑ จะได้รับความสุขจากการพัฒนาคุณภาพชีวิตแล้ว ยังนึกถึงการแบ่งปันความสุขไปสู่บุคคลอื่นด้วย ทั้งยังเห็นว่า ผู้คนที่เข้ามาฟังเทศน์มหาชาติก็คงได้รับความสุขดังกล่าวนี้แก่ตนเอง เพราะธรรมแห่งโพธิสัตว์มีความงดงามทำให้เกิดการรู้ ตื่น และเบิกบาน และ ๓. ในส่วนคุณค่าหรือประโยชน์ที่เกิดกับสังคมโดยรวมนั้นก็คือ ได้รักษาประเพณี วัฒนธรรมสืบทอดจริยาวัตรของพระโพธิสัตว์ให้ปรากฏแก่คนในสังคม และคุณค่าในทางวรรณคดีที่โน้มน้าวจิตใจให้มนุษย์เกิดความอ่อนโยน มีสุนทรียภาพที่งดงาม กลุ่มผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า ฟ. ๑ มองเห็นสิ่งที่สังคมโดยรวมจะได้รับร่วมกัน นั่นก็คือ การที่แต่ละคนมาร่วมงานเทศน์มหาชาติในครั้งนี้ ต่างก็อยู่ในฐานะผู้รักษาประเพณี วัฒนธรรมอันงดงามนี้ร่วมกัน การเข้ามาฟังเทศน์มหาชาติทำให้ทราบจริยาวัตรของพระโพธิสัตว์ ซึ่งทำให้นึกถึงคุณค่าในด้านวรรณคดีดีด้วย

ข. คุณธรรมและคุณค่าที่เกิดกับผู้ฟัง รูปที่ ๒

ผู้ฟังรูปที่ ๒ (ฟ.๒) กล่าวว่า ในการร่วมกิจกรรมเทศน์มหาชาติในครั้งนี้ ได้ก่อให้เกิดคุณค่าทั้งกับตัว ฟ.๒ เองในฐานะผู้เทศน์ ผู้อื่นและสังคมโดยรวม กล่าวคือ ๑. ในส่วนคุณค่าหรือประโยชน์ส่วนตนนั้น ฟ.๒ ชี้แจงว่า เมื่อใดที่นำไปปฏิบัติจะได้รับความรักความเมตตาจากผู้อื่นกลับมาทุกครั้ง ทำให้เกิดความรู้สึกเห็นใจเขาใจเรา หากเราปฏิบัติดีต่อผู้อื่น เขาก็จะดีกับเรา ตรงกันข้าม เราก็เช่นกัน หากมีใครมาทำดีกับเรา เราก็มี

ความรู้สึกอยากจะทำดีกับเขาด้วยเช่นกัน กลุ่มผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า ฟ.๒ ประโยชน์ตนจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการเห็นใจเขาใจเราในเชิงจิตวิทยา คือ ทุกคนต่างรักสุขเกลียดทุกข์กันทั้งสิ้น การที่จะให้คนอื่นมอบประโยชน์หรือคุณค่าให้กับเรา เราก็ต้องมอบประโยชน์และคุณค่าที่ดีให้กับคนอื่นเสมอ มีความรัก ความเมตตา เป็นต้น ๒. ในส่วนคุณค่าหรือประโยชน์ต่อผู้อื่น ก็คือ ผู้ที่เข้าฟังเทศน์ต่างก็ได้คติธรรมนำไปปฏิบัติ รู้เท่าทันอารมณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นอารมณ์สุข อารมณ์ทุกข์ เป็นต้น กลุ่มผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า ฟ.๒ มีความคิดเห็นว่าคุณค่าหรือประโยชน์ที่ผู้อื่นฟังจะได้รับ ได้แก่ การมีสติสัมปชัญญะ รู้เท่าทันความเป็นจริงในด้านอารมณ์ อารมณ์ในนี้ไม่ได้หมายถึงอารมณ์ในความหมายของ emotion แต่เป็นผลของการรู้อารมณ์ หรือการเสวยอารมณ์ที่พุทธศาสนาเรียกว่า เวทนา ได้แก่ ความสุข ความทุกข์ และ ๓. ในส่วนคุณค่าหรือประโยชน์ที่เกิดกับสังคมโดยรวมนั้นก็คือ ทำให้สังคมอยู่กันอย่างสามัคคีและมีความสุข อีกทั้งยังส่งเสริมให้เกิดคุณค่าทางด้านภาษา เช่น ภาษาบาลี ภาษาวรรณกรรมโบราณต่าง ๆ เป็นต้น กลุ่มผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า ฟ.๒ หวังประโยชน์ในด้านความสามัคคีในสังคม เพราะเชื่อว่า ความสามัคคีนำมาซึ่งความสุขโดยรวม นอกจากนี้ ยังเห็นว่าประโยชน์ที่จะได้รับเพิ่มเติมนอกจากนี้ก็คือ คุณค่าทางด้านภาษา

๓) วิเคราะห์คุณธรรมและคุณค่าที่เกิดกับผู้จัดงาน

ผู้จัดงานเทศน์ในที่นี้ หมายถึง ผู้ทำหน้าที่จัดงานหรือกิจกรรมการเทศน์เรื่อง “เทศน์มหาชาติ” หรือ “เวสสันดรชาดก” อันเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับการบำเพ็ญทานบารมี

ในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ผู้ที่ได้รับหน้าที่ให้เป็นผู้จัดงานในครั้งนี้ มีทั้งฝ่ายพระภิกษุและฆราวาส กลุ่มผู้วิจัยได้เลือกสัมภาษณ์เฉพาะฝ่ายพระภิกษุ เพราะสามารถให้ข้อมูลได้สะดวกกว่า พระภิกษุผู้ทำหน้าที่เป็นผู้จัดงานในครั้งนี้มีความแตกต่างกันทั้งทางด้านอายุ ระยะเวลาที่บวช วัด/สำนักที่สังกัดอยู่ ประสบการณ์เข้าร่วมในการเทศน์มหาชาติ และเทศน์ในกัมม์อื่น ๆ

กลุ่มผู้วิจัยได้ใช้แบบสอบถามสัมภาษณ์เพื่อการวิจัยเชิงคุณภาพ สำหรับสัมภาษณ์เชิงลึกผู้จัดงานที่เป็นตัวแทนจำนวน ๒ รูป ซึ่งสามารถวิเคราะห์คุณค่าที่เกิดกับผู้จัดงานได้ดังนี้

ก. คุณธรรมและคุณค่าที่เกิดกับผู้จัดงาน รูปที่ ๑ ผู้จัดงานรูปที่ ๑ (จ.๑) กล่าวว่า ในการร่วมกิจกรรมเทศน์มหาชาติในครั้งนี้ ได้ก่อให้เกิดคุณค่าทั้งกับตัว จ.๑ เองในฐานะผู้เทศน์ ผู้อื่นและสังคมโดยรวม กล่าวคือ ๑. ในส่วนคุณค่าหรือประโยชน์ส่วนตนนั้น จ.๑ ชี้แจงว่า ทำให้มีโอกาสระลึกตัวเองอยู่เสมอว่า ตนเองต้องเรียนรู้ในเรื่องที่ไม่รู้ให้เข้าใจ ๒. ในส่วนคุณค่าหรือประโยชน์ต่อผู้อื่น ได้แก่ ในการเทศน์มหาชาติมีข้อคิดและข้อธรรมอยู่มาก การที่ผู้เข้าร่วมงานในครั้งนี้จะเลือกสรรมาปฏิบัติและจะยอมรับนั้นก็สุดแต่จะเลือก คือนานาจิตตัง แต่ประโยชน์ที่เกิดกับผู้อื่นเกิดขึ้นแน่นอน ไม่มากก็น้อย และ ๓. ในส่วนคุณค่าหรือประโยชน์ที่เกิดกับสังคมโดยรวมนั้นก็คือ ได้รักษาวัฒนธรรมของสังคมชาวอีสานและชาวบ้านในสังคมอื่น ๆ ให้ดำรงอยู่ชั่วลูกชั่วหลาน ทำให้คนที่เข้าร่วมงานมีความเมตตาต่อกันและกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ดังนั้น จึงเป็น

เหตุให้สังคมโดยรวมได้อยู่อย่างมีความสุข สังคมมีรอยยิ้ม และความจริงใจ

ข. คุณธรรมและคุณค่าที่เกิดกับผู้จัดงาน รูปที่ ๒ ผู้จัดงานรูปที่ ๒ (จ.๒) กล่าวว่า ในการร่วมกิจกรรมเทศน์มหาชาติในครั้งนี้ ได้ก่อให้เกิดคุณค่าทั้งกับตัว จ.๒ เองในฐานะผู้เทศน์ ผู้อื่นและสังคมโดยรวม กล่าวคือ ๑. ในส่วนคุณค่าหรือประโยชน์ส่วนตนนั้น จ.๒ ชี้แจงว่า ได้ฝึกหัดตนเองให้เป็นผู้มีจิตใจที่ดีงามและสงบ รู้จักทางที่ดีและทางที่ไม่ดี และเข้าใจในสิ่งที่ติงมากขึ้น ไม่เห็นแก่ตัว ทำให้เกิดความฉลาดทางอารมณ์ หรือที่ฝรั่งเขาเรียกว่า คนมีอีคิว (EQ) หรือมีจิตวิทยาทางอารมณ์นั่นเอง กลุ่มผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า จ.๒ เห็นความสำคัญในเรื่องของอารมณ์ คือ ไม่มองข้ามเรื่องของอารมณ์ที่หลากหลาย ๆ คนอาจคิดว่าเป็นสิ่งที่ไร้สาระ ควรละ เอาแต่เหตุผลอย่างเดียว แต่ในชีวิตจริงคนเราใช้เหตุผลน้อยมาก การตัดสินใจที่จะทำอะไร จะเชื่ออะไร คนเรามักใช้อารมณ์ความรู้สึกเป็นส่วนใหญ่ จากนั้นจึงใช้เหตุผลมารองรับในสิ่งที่ตนตัดสินใจเชื่อหรือกระทำอีกที การที่เราใช้อารมณ์มากขึ้นจะทำให้เป็นคนเข้าใจคน มีจิตวิทยาทางอารมณ์ที่สูงขึ้น ๒. ในส่วนคุณค่าหรือประโยชน์ต่อผู้อื่นนั้นก็คือ ทำให้แต่ละคนรู้จักแบ่งปันประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น รู้จักการให้อภัย ให้ทานแก่คนอื่นบ้าง ไม่ใช่คอยแต่หาข้อบกพร่องมาจับผิดวิจารณ์พระพุทธเจ้าในสมัยเป็นพระโพธิสัตว์เวสสันดรอย่างผู้ประมาท ไม่ศึกษาให้จริงจัง เหมือนกับประชาชนเมืองสีพี ที่ใช้แต่อารมณ์ เออะอะไว้วาย ไร้เหตุผล กลุ่มผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า จ.๒ อาจสังเกตเห็นว่าคนในสังคมปัจจุบันส่วนใหญ่จ้องจับผิดกันและกัน ทั้งนี้อาจจะมียุทธพลมา

จากสื่อที่ชี้แนะและเสนอข่าวแต่ในด้านการลบที่จับผิดคนโน้นคนนี้ ส่วนเรื่องดี ๆ ที่สร้างสรรค์ไม่ค่อยจะมีออกสื่อเท่าไรนัก จ.๒ อาจมองว่าคุณธรรมในเรื่องพระเวสสันดรชาดกหรือเทศน์มหาชาติจะช่วยให้คนในสังคมปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเหล่านี้ให้ดีขึ้น รู้จักเห็นใจผู้อื่น มองโลกในแง่ดี ให้อภัย ให้สิ่งดี ๆ แก่คนอื่นบ้าง เพื่อให้สังคมน่าอยู่ขึ้น และ ๓ ในส่วนคุณค่าหรือประโยชน์ที่เกิดกับสังคมโดยรวมนั้นก็คือก่อให้เกิดความสามัคคี เกิดความสุข ความอบอุ่นในสังคมมากขึ้น โดยเฉพาะเรื่องความปลอดภัยในชีวิตเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด เพราะชีวิตมีค่า ต้องรักษาไว้เพื่อประพฤติดุกรรม กลุ่มผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า จ.๒ อาจได้คิดวิเคราะห์ทบทวนด้วยวิจารณญาณเป็นอย่างดีแล้วว่า ประโยชน์ใดก็ไม่สู้ประโยชน์ในเรื่องความปลอดภัยในชีวิต เพราะหากไร้ชีวิตก็ขาดพื้นฐานที่รองรับการปฏิบัติธรรม เพราะชีวิตคือโอกาส คือฐานความรู้ของวิปัสสนากัมมัฏฐาน ดังนั้น เพื่อความปลอดภัยในชีวิตทุกคนจึงต้องร่วมมือกันนำหลักธรรมในการฟังเทศน์มหาชาติมาปฏิบัติร่วมกันเพื่อให้เกิดความรู้รักสามัคคี สร้างความอบอุ่นใจให้กับคนในสังคม

สรุปแล้ว การวิเคราะห์คุณธรรมและคุณค่าที่ปรากฏในการเทศน์มหาชาติจากผู้เทศน์ ๒ รูป ผู้ฟัง ๒ รูป และผู้จัดงาน ๒ รูป ทำให้เห็นได้ว่า กิจกรรมการเทศน์มหาชาติในครั้งนี้ ได้ก่อให้เกิดคุณธรรมขึ้นในผู้เทศน์และผู้ฟังด้วย เพราะเป็นการย้าเตือนถึงการฝึกฝนหรือปฏิบัติตนเองให้มีคุณธรรมจริยธรรมและเป็นการเผยแผ่คุณธรรมดังกล่าวให้ผู้อื่นได้รู้และนำไปเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติ

ตนอยู่ในกรอบแห่งคุณธรรมจริยธรรมนั้น อีกทั้งการเทศน์นี้ยังได้ก่อให้เกิดคุณค่าแก่ผู้เทศน์ผู้ฟัง และสังคมโดยรวมด้วย อีกประการหนึ่งเมื่อได้ผลการวิจัยอย่างชัดเจนแล้ว ย่อมเป็นที่เชื่อมั่นได้ว่าต่อไปกิจกรรมการเทศน์มหาชาติจะมีโครงสร้างในเชิงรูปแบบและเนื้อหาที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น กล่าวคือในส่วนของผู้เทศน์ก็จะคำนึงถึงผลแห่งการเทศน์ที่จะเกิดขึ้นกับผู้ฟังมากกว่าเรื่องอื่น ส่วนผู้ฟังย่อมจะได้ประโยชน์จากการฟังอย่างชัดแจ้ง สืบเนื่องจากว่าผู้ฟังได้ฟังในสิ่งที่ผู้เทศน์บอกกล่าวในเรื่องที่เป็นสัจธรรมและจริยธรรม และสุดท้าย ผู้จัดงานย่อมจะรับรู้แนวทางในการจัดงานที่ตอบโจทย์เรื่องการจัดกิจกรรมเทศน์มหาชาติที่เป็นไปตามตัวบ่งชี้ด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมด้วย

๑๑. ข้อเสนอแนะ

กลุ่มผู้วิจัยขอเสนอแนะว่ารัฐบาลควรให้การสนับสนุนงบประมาณในด้านการศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับกิจกรรมการเทศน์มหาชาติทั้งในเชิงสังคมศาสตร์ ปรัชญาการณวิทยา และการวิจัยทางเลือกอื่น โดยให้กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงมหาดไทย สำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ หรือมหาวิทยาลัยสงฆ์ เป็นผู้ดำเนินการ อีกทั้งมีการติดตามประเมินผลอย่างใกล้ชิดและต่อเนื่องด้วย

นอกจากนี้ควรวิจัยเรื่องวิเคราะห์คุณธรรมและคุณค่าที่ปรากฏในการเทศน์ในวันวิสาข-บูชา และควรวิจัยเรื่องวิเคราะห์คุณธรรมและคุณค่าที่ปรากฏในการเทศน์ในวันมาฆบูชา

บรรณานุกรม

๑. หนังสือภาษาไทย

กรมการศาสนา. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง**. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา, ๒๕๒๕.

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. **งานวิจัยและวรรณกรรมทางพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

เจือ สตะวาทีน. **หนังสืออ้างอิงวิชาภาษาไทย ประวัติวรรณคดี**. กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของครูสภา, ๒๕๒๑.

ประสิทธิ์ ศรีสมุทร. **วรรณคดีเกี่ยวกับพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ : สหธรรมมิก, ๒๕๔๖.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๒.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๒.

๒. หนังสือภาษาอังกฤษ

Patton. M.Q. **Qualitative Evaluation and Research Methods**. Second Edition. Newbury Park. CA : Sage, 1990.

๓. คุชฎินิพนธ์/รายงานวิจัย

คณาจารย์บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. **เวสสันดรชาดก : คติความเชื่อ และคุณค่าต่อสังคม**. รายงานวิจัย. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

เมธา หริมเทพาธิป. **เกณฑ์ตัดสินความจริงตามหลักกาลามสูตร : ศึกษาเชิงวิเคราะห์ วิจัย และวิจารณ์**. ปรัชญาคุชฎินิพนธ์. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๕๗.

สำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม.

<https://www.facebook.com/Watawutvikasitaramschool>.

(เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๘).

